

Jordan Klimek

Spółeczny obraz przestrzeni miasta : zastosowanie map Goulda w socjologicznych projektach badawczych

Edukacja Humanistyczna nr 1 (24), 69-78

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Jordan Klimek
Uniwersytet Szczeciński

SPÓŁECZNY OBRAZ PRZESTRZENI MIASTA

ZASTOSOWANIE MAP GOULDA W SOCJOLOGICZNYCH PROJEKTACH BADAWCZYCH

Teoretyczne implikacje wykorzystania map mentalnych w badaniach przestrzeni miejskiej

W poszukiwaniu odpowiedzi na pytania dotyczące relacji człowiek–przestrzeń, geografowie dociekają swoich racji w kontekście relatywizmu lokalizacyjnego. W tym ujęciu przestrzeń nie jest rozumiana w kategoriach absolutystycznych, anachronicznych szerokości i długości geograficznych, lecz jako relacje pomiędzy obiektami¹.

Prezentowana przez Petera Goulda koncepcja percepcji ekologicznej umożliwia odwzorowanie społecznego obrazu określonej przestrzeni, który funkcjonuje w świadomości społecznej. Dokonywane wybory co do elementów odwzorowanych na wymiarach ewaluatywnych, a następnie ich wartościowanie mają istotny wpływ na podejmowanie różnego rodzaju decyzji związanych z przestrzenią. Poznanie preferencji przestrzennych jest niezwykle wartościowym źródłem danych, które pozwalają wyjaśniać relacje przestrzenne charakterystyczne dla rzeczywistości społecznej².

Należy jednak pamiętać, iż formułowanie wyobrażeń na temat przestrzeni jest związane z odbiorem wielu czynników zewnętrznych, do których należy zaliczyć między innymi: lokalną scenerię, klimat czy tradycje kulturowe i język danego obszaru. Relacje ostatniego z wymienionych czynników z przestrzenią miejską są szczególnie istotne dla zainteresowań badawczych socjologii miasta. Zatem obraz uzyskiwany na mapach mentalnych jest wizualizacją skojarzeń obrazów powstających przed działaniem wspomnianych czynników³.

Przyjęcie tej perspektywy teoretycznej wyznacza wspólne obszary badawcze dla geografii i socjologii⁴. Zacieranie się granic pomiędzy zakresami zainteresowań obu dyscyplin znajduje potwierdzenie w fakcie wykorzystywania map przez współczesnych socjologów miasta jako narzędzia pomiaru w badaniach społecznych⁵.

¹ Por. P. Gould, R. White, *Mental maps*, Glasgow 1974, s. 15–18.

² Por. tamże, s. 17–49.

³ Por. tamże, s. 45–49.

⁴ Por. Z. Rykiel, *Koncepcje przestrzeni i teorie regionu a wzorce uprawiania socjologii*, w: *Nowa przestrzeń w badaniach socjologicznych*, red. Z. Rykiel, Rzeszów 2008, s. 21.

⁵ Zob. C.F. Schmid, *Maps*, w: *Scientific social surveys and research: an introduction to the background, content, methods and analysis of social studies*, ed. P.V. Young, New York 1939, s. 412–413.

Mapy Goulda jako odrębna metoda badawcza w naukach społecznych?

W naukach społecznych za metodę badawczą uznaje się: *typowe i powtarzalne sposoby zbierania, opracowywania, analizy i interpretacji danych empirycznych, służące do uzyskiwania maksymalnie uzasadnionych odpowiedzi na stawiane w nich pytania*⁶. W celu zrozumienia przytoczonej definicji należy wyjaśnić poszczególne pojęcia w niej zawarte, tylko bowiem ich jednoznaczność pozwoli na uzyskanie przesłanek weryfikacji hipotezy głoszącej, iż mapy Goulda mają zastosowanie do pozyskiwania danych empirycznych, między innymi w naukach społecznych, jako niezależna metoda badawcza.

Wszystkie naukowe metody badawcze odróżniają się od obserwacji zjawisk życia społecznego – w sensie potocznym – świadomością ich zastosowania. Oznacza to, iż badacz już na etapie projektowania badań podejmuje wiele rozmaitych decyzji związanych z planem badania, do których zalicza się między innymi sposób pozyskiwania danych empirycznych. Wybór metody badawczej jest zatem konsekwencją procesów myślowych, zmierzających do racjonalizacji przez rozpatrzenie wszystkich zalet i wad danej metody badawczej, do jej przydatności dla uzyskania oryginalnych i rzetelnych informacji pozwalających na weryfikację hipotez badawczych.

Mówiąc o typowości w kontekście metody badawczej, należy rozumieć, iż naukowy sposób zbierania danych empirycznych ma charakter schematu czy też wzoru, co oznacza, iż istnieje pewna określona, powtarzalna procedura, która możliwa jest do zarejestrowania, a następnie wyuczenia⁷. Powtarzalność owej procedury wynika z faktu, iż jej wielokrotne zastosowanie przez różnych badaczy, w podobnych warunkach badawczych, skutkuje uzyskaniem bardzo zbliżonych wyników⁸.

Procedura większości naukowych metod badawczych składa się z czterech kolejno następujących po sobie etapów postępowania z danymi empirycznymi, które zostały przedstawione na rysunku 1.

Rys. 1

Schemat procedury większości metod badawczych w naukach społecznych

pozyskiwanie → opracowywanie → analiza → interpretacja

Źródło: opracowanie własne na podstawie S. Nowak, *Metodologia...*, s. 22.

Schemat procedury większości metod badawczych jest nieodłącznym fragmentem innego, bardziej rozległego (w sensie zakresu tematycznego) schematu, jakim jest struktura procesu badawczego⁹.

Pierwszym zadaniem naukowej metody badawczej jest pozyskiwanie danych, czyli bezpośredni lub pośredni kontakt z jednostką obserwacji oraz wydobywanie i jednoczesne zarejestrowanie oryginalnych i rzetelnych informacji niezbędnych do osiągnięcia celów badania. Następnie uzyskane dane empiryczne są opracowywane, czyli poddawane zabiegom przetwarzania do postaci umożliwiającej wykorzystanie odpowiednich metod

⁶ S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, Warszawa 1985, s. 22.

⁷ Por. tamże, s. 19.

⁸ Por. J. Herbut, *Elementy metodologii filozofii*, Lublin 2004, s. 11.

⁹ Zob. C. Frankfort-Nachmias, D. Nachmias, *Metody badawcze w naukach społecznych*, Poznań 2001.

analizy. Z kolei analiza danych to procesy myślowe oraz rozmaite operacje na danych empirycznych, polegające na przypisywaniu poszczególnym partiom danych pewnych kategorii pojęciowych, w celu weryfikacji hipotez badawczych. Ostatnim etapem procedury metody badawczej jest interpretacja danych, której zadaniem jest zestawienie uzyskanych w procesie analizy kategorii pojęciowych z hipotezami badawczymi i dokonanie oceny zmierzającej do ich potwierdzenia lub falsyfikacji.

Każda naukowa metoda badawcza służy uzyskaniu maksymalnie uzasadnionych odpowiedzi na pytania badawcze, co oznacza, iż efektem poszczególnych jej etapów powinno być zgromadzenie rzetelnych i oryginalnych danych empirycznych, umożliwiających – w sposób niebudzący żadnych wątpliwości – dokonanie weryfikacji hipotez badawczych.

Na podstawie przedstawionych rozważań, przyjmując za warunek konieczny i wystarczający akceptację wszystkich wyszczególnionych elementów pojęciowych definicji metody badawczej, każda procedura spełniająca tenże warunek jest uznawana za metodę badawczą.

Mapy Goulda wydają się zatem spełniać te kryteria, co jednak nie oznacza, że mogą stanowić samodzielną metodę badawczą w naukach społecznych. Istnieje możliwość przygotowania narzędzia badawczego do samodzielnego wypełnienia przez respondentą – w postaci map mentalnych wraz z instrukcją – jednak praktyka badawcza wskazuje na konieczność bezpośredniego udziału ankietera, w celu zwiększenia kontroli przebiegu gromadzenia danych empirycznych, a tym samym ograniczenia błędów w procedurze badawczej i braku danych. Ze względu na znaczne ograniczenia poznawcze, a w konsekwencji – interpretacyjne, zaleca się zastosowanie triangulacji i uzupełnienia map Goulda o metodę wywiadu osobistego – indywidualnego bądź też grupowego. Wykorzystanie właśnie wywiadu osobistego – jako uzupełniającej metody badawczej – jest uzasadnione ze względu na charakter zakresu tematycznego procesu badawczego w socjologicznej refleksji nad przestrzenią miejską.

Wybór zakresu tematycznego jest początkiem każdego procesu badawczego, dlatego wydaje się konieczne przedstawienie zastosowania map Goulda w poszczególnych jego etapach. Pozwoli to także na dokładne zrozumienie wszystkich zalet i wad tej metody.

PRZYGOTOWANIE NARZĘDZIA POMIARU NA PODSTAWIE ZASTOSOWANIA METODY MAP GOULDA

Mapy Goulda znajdują zastosowanie w naukach społecznych do prowadzenia badań, których celem jest opis bądź eksploracja. Oznacza to, że mogą być wykorzystywane w wielu projektach badawczych, których zakres tematyczny obejmuje zagadnienia związane z przestrzenią. Metoda map mentalnych pozwala na zbadanie relacji pomiędzy przestrzenią a świadomością badanych dotyczącą tejże przestrzeni. Wyróżnia się następujące rodzaje relacji możliwe do zaobserwowania za pomocą map Goulda:

- zakres obszarów,
- identyfikacja obszarów, obiektów i zjawisk,
- częstość zjawisk, zachowań,
- percepcja obszarów, obiektów, zjawisk, zachowań.

Podstawowym ograniczeniem tej metody jest brak możliwości jej zastosowania do celów wyjaśniających, co w znaczny sposób ogranicza pozyskiwanie informacji odpowiadających na pytanie – podstawowe dla tego typu projektów – „dlaczego?”. Uzasadnienie

poszczególnych wskazań respondentów jest kluczowe dla ustalania związków przyczynowo-skutkowych, dlatego dodatkowe pozyskiwanie danych empirycznych metodą wywiadu osobistego wydaje się być dobrą praktyką, która przyczyni się do lepszego zrozumienia panujących relacji pomiędzy przestrzenią a świadomością badanych.

Zakres badanych przez mapy Goulda relacji wskazuje na możliwość pozyskiwania danych empirycznych zarówno o charakterze ilościowym (sprowadzonych do postaci liczbowej), jak i jakościowym, co pozwala na wykorzystanie w badaniu dwóch typów rozumowania logicznego. Pozyskiwane tą metodą dane empiryczne występują zwykle na poziomie nominalnym oraz ilorazowym, dlatego ich wysoki stopień przydatności oraz duża elastyczność sprawiają, że jest ona interesującym i rozwojowym sposobem pozyskiwania ciekawych informacji z zakresu życia społecznego.

Dobór jednostki analizy w mapach Goulda wskazuje na znacznie większe możliwości poznawcze niż w przypadku pozostałych metod badawczych. Oprócz powszechnie stosowanych jednostek analizy, takich jak pojedyncze jednostki, grupy, gospodarstwa domowe, instytucje publiczne itd., istnieje także możliwość analizy danych ze względu na:

- obszary prezentowane na mapach,
- poszczególne elementy na mapach (na przykład ulice, budynki, pomniki).

Określenie takich elementów planu badawczego, jak wymiar czasowy i dobór próby, nie jest ograniczony ze względu na wybór metody map Goulda jako narzędzia pomiaru. Odbywa się on na takich samych zasadach, jak w sytuacji zastosowania innych metod badawczych, i zależy bezpośrednio od pozostałych elementów planu badania (na przykład przyjętych do realizacji celów badania, doboru zmiennych i wskaźników). Praktyka badawcza najczęściej wskazuje na określenie wymiaru czasowego i doboru próby w zależności od zastosowanej metody badawczej, uzupełniającej metodę map Goulda. Wiarygodność tego typu planów badania, w których stosuje się triangulację, jest znacznie większa – głównie ze względu na wykorzystywanie w nich metod badawczych powszechnie stosowanych w naukach społecznych od wielu lat.

Przygotowanie narzędzia badawczego do realizacji na podstawie map Goulda jest czasochłonną czynnością składającą się z kilku etapów. Opracowanie skutecznego narzędzia pomiaru wymaga niezbędnej wiedzy spoza dziedziny nauk społecznych (na przykład geografia fizyczna) oraz umiejętności technicznych (obsługi urządzeń do graficznej obróbki map), a także zastosowania specjalistycznego oprogramowania komputerowego (programy komputerowe do edycji map i plików graficznych itp.). W zależności od przyjętych do realizacji celów badania należy przygotować odpowiednie wymiary ewaluatywne (szkice map oparte na mapach administracyjnych¹⁰), na których będą znajdowały się tylko i wyłącznie elementy niezbędne dla procesu gromadzenia danych empirycznych. Zbyt duża liczba elementów zawartych na szkicach może bowiem skutkować niskim stopniem czytelności mapy oraz znacznie ograniczać wskazania respondentów. Format szkiców map wykorzystywanych do pomiaru powinien być stosunkowo duży, tak aby możliwa była jednoznaczna identyfikacja wszystkich elementów na nich zawartych oraz by zapewnić swobodę wykonywania operacji manualnych, to znaczy poszczególnych wskazań. Należy jednak pamiętać, że zbyt duży format map może ograniczać możliwości posługiwania się nimi (na przykład przez ograniczoną powierzchnię blatu i wykonywania czynności manualnych), a tym samym zniechęcić

¹⁰ Klasyfikacji map mentalnych ze względu na techniki tworzenia i sposoby prezentacji dokonali M. Kowalewski i S. Kołodziejczak w artykule *Metody jakościowe w badaniach przestrzeni społecznej Szczecina: Analiza fotograficzna i mapy ewaluatywne*, s. 114–115, w: *Nowa przestrzeń społeczna...*

respondenta do udziału w badaniu. Jakość szkiców map nie powinna pozostawiać wątpliwości co do możliwości identyfikacji poszczególnych elementów na nich zawartych. Proces pomiaru z użyciem map Goulda zakłada także wykorzystanie znacznej liczby kolorów wskazań respondentów, które są przypisane do poszczególnych zmiennych/wskaźników określonych w planie badania. Jednak liczba zmiennych/wskaźników zaznaczanych na jednym szkicu powinna pozwolić na skuteczne odczytanie i zakodowanie danych empirycznych na niej zgromadzonych. W takiej sytuacji badacz powinien rozważyć ewentualność wykorzystania więcej niż jednej mapy dla każdej jednostki obserwacji. W związku z tym należy stwierdzić, że przygotowanie narzędzia pomiaru z wykorzystaniem map Goulda wymaga od badacza dużej ilości czasu oraz znacznych środków finansowych. Dostęp do szkiców map odpowiadających potrzebom danego badania jest praktycznie niemożliwy, dlatego niezbędne jest przygotowanie szkiców każdorazowo przed pomiarem. Czas, który badacz musi poświęcić na przygotowanie narzędzia pomiaru, może sprzyjać uzyskaniu wysokiej jakości oraz skuteczności gromadzenia danych empirycznych. Z kolei trudność w pozyskaniu znacznych środków finansowych może być poważną barierą w zastosowaniu tego typu metody badawczej.

GROMADZENIE DANYCH EMPIRYCZNYCH NA MAPACH MENTALNYCH

Rozpoczęcie realizacji etapu gromadzenia danych empirycznych z wykorzystaniem metody map Goulda – tak jak w przypadku pozostałych metod badawczych – wymaga uzyskania świadomej zgody respondenta na udział w badaniu. Każdy uczestnik badania powinien zostać potraktowany zgodnie z obowiązującymi w naukach społecznych standardami metodologicznymi oraz etycznymi, co oznacza między innymi poinformowanie o instytucji realizującej badanie, bezpośrednim kontakcie z osobami za nie odpowiedzialnymi i o realizowanych celach badania, zapewnienie o anonimowości bądź poufności danych personalnych respondenta.

Warunkiem koniecznym do wzięcia udziału w badaniu z wykorzystaniem map Goulda jest umiejętność pracy na mapie, to jest czytania i interpretowania poszczególnych elementów mapy.

Istnieje możliwość skonstruowania narzędzia pomiaru na podstawie map Goulda do samodzielnego wypełnienia przez respondenta, jednak przygotowanie instrukcji do map jest bardzo trudnym i czasochłonnym zadaniem. Praktyka badawcza wskazuje, że gromadzenie danych empirycznych na mapach, które są zaprojektowane do samodzielnego wypełnienia przez respondenta, powoduje dużą liczbę błędów, dlatego zaleca się bezpośredni udział ankietera na tym etapie procesu badawczego. Obecność ankietera w trakcie gromadzenia danych empirycznych zwiększa kontrolę nad przebiegiem badania, a także stwarza sytuację do ich pogłębienia przez możliwość zastosowania uzupełniającej metody badawczej, na przykład wywiadu osobistego. Z kolei możliwość bezpośredniej interakcji ankietera z respondentem niesie za sobą znaczny wzrost kosztów badania.

Metoda map Goulda, mimo swojej obecności w naukach społecznych od wielu lat, nie jest powszechnie stosowana, dlatego też budzi zainteresowanie wśród respondentów, którzy z dużą ochotą biorą udział w badaniach z jej wykorzystaniem. Ciekawość, jaką wzbudza praca na mapach, jest bardzo dobrym bodźcem motywującym do popularyzacji udziału w badaniach społecznych.

PRACA NA DANYCH

Dane empiryczne w postaci wskazań respondentów na wymiarach ewaluacyjnych powinny zostać przetworzone do postaci cyfrowej, co pozwoli na ich analizę, a następnie interpretację.

Ze względu na fakt, iż metoda map Goulda pozwala na gromadzenie danych zarówno o charakterze ilościowym, jak i jakościowym, należy każde z nich potraktować osobno. Dane ilościowe powinny zostać wprowadzone do specjalnie przygotowanej do tego celu matrycy danych (zakodowane). Tego typu zabieg umożliwi na dalszym etapie procesu badawczego zastosowanie wszelkiego rodzaju możliwych operacji statystycznych. Klasykzna koncepcja map Goulda zakłada uzyskanie od respondentów – w drodze wywiadu indywidualnego – ocen dotyczących danej przestrzeni, a następnie zastosowanie analiz statystycznych (korelacja rang Spearmana) w celu ich przedstawienia na zbiorczych mapach administracyjnych¹¹.

Z kolei dane o charakterze jakościowym powinny zostać przetworzone do postaci cyfrowej za pomocą sprzętu komputerowego (na przykład skanera) i zapisane w formacie umożliwiającym ich obróbkę w programach komputerowych do edycji plików graficznych. Analiza danych o charakterze jakościowym odbywa się najczęściej z wykorzystaniem odcieni poszczególnych barw przypisanych odpowiednim zmiennym/wskaźnikom na mapach zbiorczych.

Jakość danych uzyskanych w wyniku zastosowania metody map Goulda – problem trafności i rzetelności

Dyskurs metodologiczny na temat problemów jakości produktów pracy naukowej dotyczy wszystkich metod badawczych wykorzystywanych w naukach społecznych. Jego zakres tematyczny obejmuje takie zagadnienia, jak: doniosłość, spójność, zgodność teorii z pomiarem, możliwość uogólnienia wyników, precyzja pomiaru, weryfikacja i powtarzalność wyników. Świadoma kontrola tych wskaźników jakości badań naukowych pozwala na uzyskanie wiarygodnych wyników. W praktyce dyskusja sprowadza się do przestrzegania standardów trafności i rzetelności danej metody badawczej.

Już na etapie projektowania narzędzia pomiaru należy zwrócić uwagę na kwestię jego rzetelności, którą można wzmocnić przez stosowanie ustalonych mierników teoretycznych innych autorów. Przystępując do projektowania badania, a w szczególności do formułowania hipotez badawczych, należy wykorzystać dotychczasowe koncepcje teoretyczne oraz wszelkie ustalenia o charakterze metodologicznym, dotychczasowe osiągnięcia innych badaczy mogą bowiem stanowić pewnego rodzaju zabezpieczenie przed próbą wyjaśnienia określonych zjawisk z zakresu życia społecznego przy zastosowaniu zmiennych bądź wskaźników, których użyteczność jest wątpliwa. Niemniej jednak artykułowanie odpowiedzi na pytania badawcze, bez wykorzystania obowiązujących w naukach społecznych mierników teoretycznych, może doprowadzić do błędnych założeń, których weryfikacja empiryczna nie przyniesie oczekiwanych skutków w postaci rozbudowania istniejących teorii lub budowy nowego systemu teoretycznego. Zatem odwoływanie się do rozmaitych koncepcji teoretycznych jest pożądaną praktyką badawczą, pozwalającą zachować dystans do własnych inicjatyw i interpretacji socjologicznych.

¹¹ Zob. P. Gould, R. White, *Mental...*, s. 51–68.

Jednocześnie konstruowanie narzędzia badawczego tylko i wyłącznie na podstawie ustalonych mierników teoretycznych innych autorów może doprowadzić badacza do znacznego ograniczenia percepcyjnego i, tym samym, uniemożliwić odkrycie ciekawych związków między zmiennymi, sformułowanie wniosków czy koncepcji itd.

Także podczas etapu gromadzenia danych empirycznych istnieje możliwość skutecznej kontroli trafności narzędzia badawczego przez metodę ciągłego porównywania gromadzonych danych empirycznych. W trakcie realizacji badania istnieje możliwość weryfikacji zasadności zastosowania poszczególnych wskaźników zmiennych i ich usunięcia bądź zastąpienia, co pozwala na szybką i skuteczną eliminację błędów w narzędziu badawczym. Ponadto zwiększa się skuteczność kontroli przebiegu gromadzenia danych empirycznych przez bezpośredni nadzór nad stopniem realizacji próby, dzięki czemu istnieje możliwość ingerencji badacza w pracę ankierów. Dobrą praktyką jest organizacja spotkań ewaluacyjnych z zespołem realizującym badanie, w celu wymiany informacji na temat pojawiających się trudności w gromadzeniu danych spowodowanych błędami w narzędziu badawczym czy sposobie jego odbierania przez badanych. W trakcie tego typu spotkań istnieje także możliwość skorygowania własnych przekonań co do skuteczności zastosowanej metody badawczej oraz uwrażliwienia ankierów na pojawiające się problemy przy gromadzeniu danych za pomocą tego narzędzia, a także ich eliminacji w kolejnych projektach badawczych.

Drugim ze sposobów kontroli rzetelności narzędzia badawczego w trakcie etapu gromadzenia danych jest kontrola pracy członków zespołu realizującego badanie. Bezpośredni nadzór nad pracą ankierów poprzez analizę – specjalnie przygotowanych do tego zadania – kwestionariuszy dla ankierów oraz spotkania ewaluacyjne powinien prowadzić do wyeliminowania tak zwanych błędów czynnika ludzkiego, czyli nieodpowiedniej jakości pracy ankierów (sposobów nawiązywania kontaktów interpersonalnych, prowadzenia rozmowy z respondentem itp.), powodującej liczne sytuacje odmowy udziału w przystąpieniu do badania, przerwania badania w trakcie jego realizacji oraz błędów w pomiarze. Spotkania ewaluacyjne z zespołem realizującym badanie powinny skutkować doskonaleniem bądź tworzeniem nowych technik pracy ankierów. Przestrzeganie standardów jakości kontaktów interpersonalnych z respondentami wpływa na poprawę wizerunku badań społecznych w świadomości społecznej.

Kolejnym sposobem kontroli rzetelności narzędzia badawczego na etapie przygotowania i realizacji badania jest zastosowanie triangulacji, czyli wykorzystanie więcej niż jednej metody badawczej w celu gromadzenia danych empirycznych. Niewątpliwą zaletą tego zabiegu jest możliwość uzyskania danych na różnych poziomach pomiaru, o różnych charakterach (zarówno ilościowym, jak i jakościowym), co nie jest możliwe w przypadku zastosowania tylko jednej metody badawczej. Zastosowanie triangulacji pozwala na weryfikację skuteczności gromadzenia prawdziwych danych empirycznych określonego narzędzia badawczego przez pomiar tych samych zmiennych w dwóch lub więcej metodach badawczych. Konsekwencją triangulacji jest wydłużony czas trwania badania. Jednak wartość poznawcza złożoności zjawisk życia społecznego przy wspomaganiu map Goulda przez inne metody badawcze w pełni rekompensuje czas poświęcony na opracowanie i analizę danych.

Zalecanym sposobem kontroli, zarówno trafności, jak i rzetelności badania na etapie jego realizacji, jest przeprowadzenie badania pilotażowego. Jest to praktyczne sprawdzenie funkcjonowania narzędzia badawczego w celu weryfikacji poprawności teoretycznej oraz metodologicznej zastosowanych zmiennych i wskaźników, a także

eliminacji jego wszelkich błędów. Dzięki przeprowadzeniu badania pilotażowego, istnieje możliwość doboru odpowiednich członków zespołu realizującego badanie, a także dobór odpowiednich technik werbowania oraz prowadzenia badania. W praktyce badawczej najczęściej realizuje się nie więcej jak 20 pomiarów o charakterze pilotażowym, ich zadaniem jest bowiem weryfikacja funkcjonalności i poprawności konstrukcji narzędzia badawczego, a nie rzeczywiste pozyskiwanie danych empirycznych. Zaleca się, aby badanie pilotażowe zostało przeprowadzone wśród jednostek obserwacji, które pod wieloma cechami są zróżnicowane, w celu przewidzenia rozmaitych sytuacji problemowych wynikających z konstrukcji narzędzia pomiaru.

W celu zwiększenia trafności treściowej, empirycznej oraz teoretycznej¹² pomiaru z wykorzystaniem map Goulda zaleca się zastosowanie kontroli wskaźników jakości produktów badań naukowych, do których należy zaliczyć między innymi metodę racjonalizmu krytycznego¹³. Jest to sposób weryfikacji powstających – w wyniku prowadzonych badań naukowych – wniosków i teorii, który polega na ich falsyfikowaniu na wszelkie możliwe sposoby, w celu wytypowania najlepszych z nich, to znaczy odzwierciedlających rzeczywistość społeczną. Skłania to badacza do powtórnej analizy danych i ponownej weryfikacji własnych wniosków, co można traktować jako tak zwany audyt wewnętrzny badania. Zastosowanie metody racjonalizmu krytycznego eliminuje te produkty analizy i interpretacji, które z pozoru mogą się wydawać prawdziwe – znajdują potwierdzenie tylko w części danych, jednak wymagają weryfikacji na podstawie większej ich liczby. Zatem wnioski, które w wyniku zastosowanej metody ulegną falsyfikacji, nie powinny być z góry odrzucone. Możliwe jest ich powtórne wykorzystanie w kolejnych projektach badawczych jako hipotez badawczych, które należy zweryfikować. Próba poszukiwania możliwości sfalsyfikowania własnych wniosków jest pewnego rodzaju uprzedzeniem działań własnego środowiska, co niewątpliwie wzmacnia linię argumentacji autora badań i wyczula badacza na zarzuty stawiane wobec wniosków, które mogą się pojawić.

Kolejnym sposobem kontroli trafności narzędzia badawczego jest metoda przypadków odchyłeń, która polega na aktywnym poszukiwaniu i wyjaśnianiu ekstremów. Na podstawie danych tworzony jest pewien model schematu analitycznego, a następnie jest przeprowadzana ponowna analiza danych i wyszukiwane dane niepasujące do schematu w celu ich wyjaśnienia. Zastosowanie tej metody na poziomie analizy danych empirycznych systematyzuje wnioski z badania, jednocześnie wskazując główny rdzeń proponowanej przez badacza koncepcji teoretycznej. Pochylenie się nad ekstremami zmusza do powtórnego analizowania danych empirycznych i weryfikacji dotychczasowych ustaleń, a w szczególności głównych wniosków. Dostrzeganie przypadków odchyłeń znacząco wzbogaca wrażliwość badacza na zakres dostępnych zjawisk życia społecznego w ramach prowadzonego badania, co świadczy o jego mocy eksploracyjnej. Pozwala to na odkrycie nowych, interesujących obszarów badawczych w naukach społecznych.

W celu zwiększenia trafności narzędzia badawczego na etapie analizy danych empirycznych konieczne wydaje się zastosowanie metody dogłębnej analizy. Jej wykorzystanie skutkuje uzyskaniem pewnych generalizacji, które będą trafne w takim samym stopniu, jak korelacja statystyczna, przez co eliminowane są związki o charakterze pozornym. Tego typu zabieg zwiększa prawdopodobieństwo uzyskiwania, opartych na danych, przemyślanych wniosków. Dogłębna analiza zmusza badacza do wielokrotnego

¹² Zob. Ch. Frankfurt-Nachmias, D. Nachmias, *Metody...*, s. 180–185.

¹³ Por. K. Popper, *Logika odkrycia naukowego*, Warszawa 2002, s. 41.

powracania i analizowania danych empirycznych, w celu uzyskania pewności co do formułowanych wniosków.

Wyniki pracy naukowej powinny zostać poddane ocenie przez innych badaczy, co pozwala na kontrolę ich rzetelności. Konstruktywna krytyka środowisk naukowych prowadzi do modyfikowania zaproponowanych wniosków o charakterze teoretycznym bądź metodologicznym. Publikacja wyników badań umożliwia eliminację błędów popełnionych na różnych etapach prowadzenia badania, których badacz nie był w stanie dostrzec. W wyniku prowadzonego dyskursu powstają bowiem innowacyjne rozwiązania w zakresie udoskonalenia dotychczasowych metod badawczych oraz nowych obszarów tematycznych, które mogą zostać zmierzone dzięki zastosowaniu teje metody. Każdy dyskurs naukowy powinien prowadzić do twórczej refleksji wyrażającej się w podjęciu dalszej działalności analitycznej.

Zastosowanie i perspektywy rozwoju

Metoda map Goulda, pomimo wieloletniej obecności w warsztacie pracy badaczy nauk społecznych, dość rzadko jest wykorzystywana w projektach badawczych poświęconych różnym zagadnieniom z zakresu przestrzeni życia społecznego. Jedną z przyczyn niskiego stopnia jej zastosowania jest niewątpliwie wysoki koszt związany z przygotowaniem i przeprowadzeniem pomiaru (dostęp do map, zakup niezbędnego oprogramowania, wynagrodzenia ankietów). Wysoki poziom umiejętności o charakterze technicznym – niezbędnych do prawidłowego przygotowania pomiaru oraz przetwarzania danych – również nie zachęca do korzystania z tej metody. Ponadto metoda map Goulda jako samodzielny sposób pomiaru nie jest w pełni efektywna poznawczo – nie pozwala na uzyskanie kompleksowych danych empirycznych pozwalających na wyjaśnienie obserwowanych zjawisk życia społecznego zachodzących w określonej przestrzeni. Niska popularność metody map Goulda w środowisku badaczy nauk społecznych uwidacznia się także w niezbyt licznej reprezentacji publikacji polskojęzycznych w piśmiennictwie naukowym.

Pomiar z wykorzystaniem metody map Goulda stwarza duże możliwości poznawcze w zakresie uzyskania oryginalnych i prawdziwych danych empirycznych, których zgromadzenie za pomocą innych metod badawczych nie byłoby możliwe. Jednak projekt badawczy, w którym zastosowano tylko i wyłącznie metodę map Goulda, nie jest w stanie dostarczyć kompleksowych danych pozwalających na wyjaśnienie wszystkich procesów życia społecznego, dlatego zaleca się jego uzupełnienie o inne metody badawcze. Stwarza to możliwości zastosowania innowacyjnych rozwiązań w zakresie wykorzystania tej metody w różnych obszarach tematycznych związanych z relacjami człowiek–przestrzeń czy modyfikacji metodologicznych.

Prezentacja wyników badań, w których zastosowana została metoda map Goulda, daje bardzo duże możliwości technologiczne i graficzne. Sposób przedstawienia łącznych wymiarów ewaluacyjnych spotyka się z łatwą percepcją zainteresowanych. Ponadto zbiorcze mapy mentalne, prezentujące poszczególne problemy badawcze, mają bezcenne zastosowanie praktyczne – w szczególności w instytucjach odpowiedzialnych za bezpieczeństwo publiczne.

Szerokie możliwości zastosowania metody map Goulda do projektów badawczych, w których podejmowana jest tematyka przestrzeni, powinny z pewnością być dostrzeżone przez instytucje publiczne, których działalność zależy bezpośrednio bądź

pośrednio od uwarunkowań społeczno-przestrzennych. Dane oraz wnioski uzyskane dzięki zastosowaniu tej metody mogą się przyczynić do zlokalizowania i rozwiązania wielu problemów społecznych czy sytuacji konfliktowych na określonych obszarach, których rozwiązanie do tej pory nie było możliwe.

Jordan Klimek

The social image of the city space

The use of Gould's maps in sociological research projects

Using of the concept of ecological perception sets common to the geography and sociology research areas and methods of data collection. Accordingly, there is a presumption that collecting empirical data on the basis of mental maps is used in the social science as a separate research method. Based on the description of the various stages of the research process, using Gould's maps reviewed the steps to maintain the standards of validity and reliability of measurement. The author also outlines ways to increase their efficiency through the use of triangulation and the advantages and disadvantages resulting from their use.

Translated by Jordan Klimek